

др *Ирис* БЈЕЛИЦА ВЛАЈИЋ
доцент Високе бродарске школе академских студија у Београду

УСЛОВИ ЗА АРБИТРАЖУ У ПЛОВИДБЕНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Резиме

Арбитража, као изабрани суд, све је присујнији начин решавања привредних спорова, јер је одликује боља прилагодљеност потребама учесника у спору са савременом применом права и стручношћу арбитра. Зато је у свету велики број националних арбитражних институција које се специјализују за одређена поља деловања. Међу њима налазе се и арбитражне институције специјализоване за морско и поморско, а најзначајније од њих представљене су у овом раду.

Постојање и примена арбитражне решавања привредних спорова у Републици Србији није новина, мада спорови везани за бродове, ипак, имају посебан режим. Циљ овог рада је да одговори на питање који су услови које домаће законодавство предвиђа за постојање и коришћење арбитраже за спорове везане за поморско и поморско и уговоре о искоришћавању бродова, као и да понуди нека нова решења. При томе, посебна важност је посвећена односу арбитраже и државних судова и представљеној искључивој надлежности домаћих судова.

Кључне речи: *арбитража, поморско, брод, искључива судска надлежност, мериторно право.*

I Увод

Решавање спора пред изабраном сталном, домаћом или међународном институцијом или *ad hoc* већем назива се арбитража. Наше право арбитражу дозвољава пред сталним арбитражним институцијама које оснивају привредне коморе, професионална и струковна удружења или удружења грађана, уколико је то предвиђено њиховим оснивачким актима и у складу је са њиховом делатношћу. Одлуком странака, могуће је образовати и *ad hoc* арбитражно веће.

Арбитража као начин решавања будућих спорова из неког правног односа уговара се посебним споразумом (уговором о арбитражи) или клаузулом уговора којим се ступа у правни однос (арбитражна клаузула) у писменој форми. Арбитражна клаузула независна је од осталих клаузула уговора и остаје на снази, чак, и кад је сам уговор проглашен ништавим или непостојећим.

Одлуку доноси арбитар појединац или веће од три и више арбитрара, према споразуму који су постигле странке. У сваком случају, као арбитар појављује се особа која је пословно способна, непристрасна и независна од странака и предмета спора. Све остале, додатне, услове које арбитрари треба да испуњавају странке договарају и уносе, у одговарајућој форми, у свој споразум. Арбитражна одлука доноси се на основу правних правила, обичаја или уговора. Уколико су се странке изричито споразумеле, одлука се може донети и на основу правде и правичности (*ex aequo et bono*).

У пловидбеном праву, посебно међународној пловидби, избор арбитраже као начина решавања спорова приметно расте јер је брз и ефикасан поступак у овим споровима од кључне важности за све учеснике пословног подухвата. Ово се, пре свега односи, на привремене мере и друге механизме којим се без пуно одуговлачења странкама гарантује сигурност да ће њихов спор бити решен без великих финансијских губитака. Од најранијих времена трговци и морепловци користили су арбитражу за решавање својих спорова. Податке о томе налазимо још у античком добу, да би се у данашњем облику арбитража почела користити на територији Француске у 16. веку.¹

У Србији први арбитражни суд успостављен је под окриљем Трговинског одбора (трговачке коморе) 1857. године.²

1 Више о томе у Јелена Поповић, „Спољнотрговинска арбитража пред Привредном комором Републике Српске“, *Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањалуци*, 2012, 313–326.

2 Више о томе у Миладин Пејак, *Арбитражни поступак по модел-закону UNCITRAL*, докторска дисертација, Правни факултет за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, 2014.

Мада су арбитражни судови независне институције, за спровођење привремених мера и извршење арбитражних одлука неопходна је асистенција државних судова, у складу са њиховом надлежности.

Осим привредне арбитраже између физичких и правних лица, у вези са морем могућа је и међународна арбитража везана за успостављање граница на мору између држава или због повреде Међународне конвенције УН о праву мора (*UNCLOS*).

У овом раду, осврнућемо се на одредбе домаћег права које се баве питањима арбитраже у пловидбеном праву, њеној допуштености и правилима за спровођење донетих одлука.

II Арбитрабилност у пловидбеном спору

Арбитрабилност је особина спора да буде подвргнут арбитражи и на тај начин решен. Она није апсолутна, већ зависи од правног система државе. Процењује се у односу на три критеријума.

Пре свега, која је то материја која може да буде решена арбитражом (*ratione materiae*). Под овим подразумевамо врсту повреде споразума који су странке склопиле. Пошто поједине сталне арбитраже имају тачно одређено поље рада (инвестиције, трговина, радни односи, поморство) одређивање врсте повреде представља истовремено и услов за оцену прихватљивости спора. Због тога се у припремном поступку може уложити приговор надлежности према *ratione materiae* критеријуму. Уколико се ради о арбитражи која нема ограничење с обзиром на предмет спора, надлежност *ratione materiae* се процењује с обзиром на опсег пристанка на арбитражу који су странке узеле у арбитражни споразум или клаузулу. Када странка истакне приговор ненадлежности због повреде *ratione materiae* критеријума, арбитар појединац или арбитражно веће (у неким арбитражама председништво) доноси одлуку о надлежности. При доношењу одлуке о надлежности, арбитражно веће тумачи одговарајуће одредбе арбитражног уговора без разматрања меритума. О приговору се доноси делимична одлука или закључак, који се детаљно образлажу у коначној арбитражној одлуци. Без обзира на форму у којој је донета, одлука се доставља странкама у писменој форми. Уколико је приговор основан, поступак се обуставља доношењем одлуке о ненадлежности.

Приметна је тенденција проширивања материје из које се спорови износе пред арбитраже. У свету, арбитража се предвиђа за уговоре који укључују најам брода, куповину пловила и опреме, поправку брода, закуп бродова или лучких терминала, накнаде за спашавање, уклањање

олупина или вађење ствари из мора и друге пловидбене послове, али и све спорове везане за поморске несреће и незгоде, те накнаде штете настале због смрти или телесне повреде које су у вези са бродом.

Надлежност за решавање спора (*ratione jurisdictionis*) подразумева да ће арбитражно бити решено све што није у искључивој надлежности државе, односно државних судова. Овај критеријум је нека врста надградње над критеријумом *ratione materiae*. Искључиву надлежност наша држава задржава за: спорове из брачних и породичних односа, спорове у вези непокретност или државине на тлу Републике Србије, спорове са војним јединицама, те извршење и стечај.

Арбитражни поступак могу да покрену само лица легитимисана за то. Овај критеријум је познат под називом *ratione personae*. Према Закону о арбитражи, члан 5 став 2, „свако физичко и правно лице може да уговори арбитражу, укључујући и државу, њене органе, установе и предузећа у којима она има својинско учешће“, односно „свако ко, у складу са одредбама закона који уређује парнични поступак, има способност да буде странка у поступку“. Дакле, важи опште правило да арбитражни споразум дејствује само између субјеката који су га закључили. Међутим, споразум о арбитражи спада у групу преносивих уговора, тако да се преношењем главног уговора преносе права и обавезе из арбитражног споразума на друга лица (до чега може доћи смрћу физичког лица, односно спајањем, припајањем или поделом правног лица). Када је у питању сингуларна сукцесија у погледу главног уговора, споразум о арбитражи остаје на снази и у случају уступања (цесије) уговора и потраживања, као и у случају суброгације и у другим случајевима преноса потраживања, осим ако није другачије уговорено. За питање да ли и лица која нису потписници арбитражног споразума имају право покретања арбитраже уколико су у вези са остваривањем уговора за који је споразум потписан, интересантна је одлука суда у спору између бродара *Nisshin Shipping Co. Ltd.* и поморског брокера *Cleaves & Company Ltd (and Others)* пред Трговачким судом у Лондону (*High Court of Justice, Queens Bench Division, Commercial Court*), који је покренут 2003. године због неплаћања бродарске провизије од стране бродара, у вези 13 уговора о искоришћавању брода (*charterparties*).³ Спорним уговорима бродар се изричито и безусловно обавезао да ће брокеру платити провизију. Пошто провизија није била исплаћена, брокер је покренуо арбитражни поступак. Напомињемо да брокер није био уговорна страна уговора о искоришћавању брода ни његове арбитражне клаузуле.

3 Зоран Тасић, „Одлуке страних судова и арбитража: Право трећих да своја потраживања остварују у арбитражном поступку“, *Поредбено поморско право*, год. 45 (2006), 160, 169.

Ипак, примењујући члан 1 горе наведеног Закона који даје право трећој особи, односно особи која није уговорна страна, да у своје име захтева „испуњење одређене уговорне обвезе, под увјетом да то уговор изричито предвиђа или ако природа уговорне обвезе упућује на такво право треће особе, осим ако се из самог уговора може закључити да уговорне стране нису имале намјеру да испуњење такве обвезе може захтијевати трећа особа.“⁴ Даље, члан 8 Закона наводи да „у случају гдје се захтјев за испуњење обвезе има рјешавати пред арбитражом и гдје постоји арбитражни споразум у писаној форми (сукладно одредбама енглеског Закона о арбитражи из 1996. године), трећа ће се особа сматрати странком у арбитражном споразуму ради рјешавања спора насталог између ње и (уговорне) стране ради неиспуњења уговором прихваћене обвезе.“⁵ Бродар је сматрао да брокер нема право на покретање арбитражног поступка јер није наведен у споразуму о арбитражи као странка, већ је навео унајмиоца брода као лице које је могло да заступа брокера, али суд није прихватио тај аргумент.

Исти став изнет је у предмету *The Jordan Nicholev (1990) 2 Lloyd's Report*, где је судија Хобхаус навео да када постоји цесија/уступање права на тужбу, она ће се односити и на сва овлашћења која су странци на располагању у погледу права на тужбу. Такво је овлашћење и право на покретање арбитражног поступка и на добивање арбитражне одлуке. „Цедент је везан арбитражном клаузулом на начин да не може уживати сва уступљена му права без прихваћања обвезе да своја евентуална потраживања рјешава арбитражно. Стога јасно произлази, како из закона (мисли се на чланак 136 енглеског Закона о власништву), тако и уговорног статуса цедента, да су му уступом пренесена права из арбитражне клаузуле као и из свих других одредаба уговора.“⁶

Мишљење и став судије Хобхауса поклапа се са становиштем које заступа наше право.⁷

Обавеза је арбитражног суда да током целог поступка пази на надлежност. Осим тога, о арбитабилности, односно прекорачењу надлежности арбитражног суда према члану 58 Закона о арбитражи, контролу врше и државни судови, јер се арбитражна одлука може поништити ако спор није подобан за арбитражу.

4 3. Тасић, 170.

5 3. Тасић, 170.

6 3. Тасић, 172.

7 Закон о арбитражи Републике Србије – ЗА, *Службени гласник Републике Србије*, бр.46/2006, чл. 13.

III Сталне арбитраже и стални судови са арбитражама специјализованим за спорове у вези бродова и пловидбе

1. Сталне арбитраже

У свету данас постоји велики број удружења арбитра, од којих су неке специјализоване за тачно одређене области. Навешћемо неке од најпознатијих институција за поморску арбитражу.

Лондонско удружење поморских арбитра (*LMAA*) сматра се водећим удружењем за решавање спорова у вези пловидбе по броју спорова који су му дати на решавање.⁸ Сви спорови се разврставају у једну од четири врсте поступака: спорови мале вредности, привремене мере, брза арбитража и спорови из привредног поморског права. Одлуке се доносе на основу енглеског Закона о арбитражи из 1996. године.

Друштво поморских арбитра у Њујорку (*SMA*) које је професионална и непрофитна организација арбитра.⁹ Као предности Друштва најчешће се наводи да не наплаћује услуге својих арбитра и да има изузетно квалификоване чланове који долазе из области везаних за поморство (бродоградња, *Р&I* клубови, осигуравајућа друштва, универзитети, адвокатура). Она делује на основу сопствених поморских арбитражних правила која су донета у складу са Федералним законом о арбитражи САД. Дакле, посредно сви спорови изнети пред три арбитра *SMA* биће решани применом америчког права.

Немачко поморско удружење арбитра (*GMAA*) са седиштем у Хамбургу, одлуке доноси на основу немачког процесног права и *UNCITRAL* правила.¹⁰ Познато је по укључивању неких облика медијације у арбитражу јер члан 13 Правилника *GMAA* садржи обавезу арбитра да се споразум у свим фазама поступка оконча пријатељским поравнањем странака.

У Србији нема посебних арбитражних институција специјализованих за поморство и пловидбу, али постоје две сталне арбитраже.

Стална арбитража при Привредној комори Србије са седиштем у Београду, која поступак води на основу Правилника о раду или *UNCITRAL* правила.¹¹ Отвореног је типа, тако да њену надлежност

8 *LMAA* основано је 1960. године као удружење придружених и пуноправних чланова.

9 *SMA* основано је 1963. године и редовно објављује ажуриран списак својих арбитра који садржи кратку биографију и квалификације сваког члана.

10 *GMAA* основали су 1983. године представници бродарских синдиката и правника из Хамбурга и Бремена.

11 Стална арбитража основана је 2016. године и наследник је Спољнотрговачке арбитраже и Сталног изабраног суда који су такође постојали и радили при Привредној

странке уговарају навођењем одговарајуће клаузуле. Поред арбитраже спроводи и поступке медијације и мирења.

Удружење за арбитражно право бави се промоцијом и унапређењем домаће и међународне арбитраже у Србији.¹² Удружењем управља Управни одбор. При Удружењу постоји посебна организациона јединица, стална арбитражна институција, Београдски арбитражни центар (БАЦ), која пружа услуге решавања домаћих и међународних спорова. Органи БАЦ су Председништво и секретаријат, а одлуке доноси на основу Правилника који је у примени од 1. јануара 2014. године.

2. Стални судови за право мора који предвиђају арбитражу

Стални арбитражни суд (РСА) са седиштем у Хагу, најстарије је тело које решава међународне спорове држава, међународних организација и правних лица.¹³ Мада се решавање спора најчешће упућује овом трибуналу због повреде неког међународног споразума, значај Сталног арбитражног суда је што доноси одлуке о разграничењу на мору, али и спорове везане за међународно привредно право.¹⁴

Организован је по трипартитном систему у ком Административни савет, који чине дипломатски представници свих држава потписница који су акредитовани у Холандији надгледа буџет и његову расподелу, те примену општих правила по којим Суд поступа.¹⁵ Административним саветом председава министар спољних послова Холандије. У свом раду највише сарађује са секретаријатом. Буџет Суда чине редовне уплате држава чланица, а контрола над трошењем његових средстава поверава се буџетском и финансијском комитету који чине по тројица независних експерата које Административни савет бира не период од 3 године.

Чланови суда су независни потенцијални арбитражи који имају мандат од 6 година и могу бити поново бирани. Бирају се из академски и

комори, а на основу Закона о привредним коморама, *Службени гласник РС*, бр. 112/2015. На снази је Правилник објављен у *Службеном гласнику РС*, бр. 101/2016.

12 Удружење за арбитражно право је непрофитно удружење грађана основано 2013. године. Удружење је основало Фондацију за развој алтернативног решавања спорова.

13 Успостављен је Конвенцијама за мирно решавање међународних спорова из 1899. и 1907. године.

14 Одлука о разграничењу донете су између Индије и Бангладеша у Бенгалском заливу 2014. године и Словеније и Хрватске у Пиранском заливу 29. јуна 2017. године.

15 Пуни назив је Правила поступка Административног савета Сталног арбитражног суда.

пословних кругова, као особе високих моралних квалитета и стручности.

Коначно, постоји и Међународни биро, који обавља послове секретаријата и којим руководи Генерални секретар. Генерални секретар подноси годишњи извештај о раду Бироа Административном савету. Запослени су стручна лица која представљају различите регионе света. Преко Бироа обавља се сва преписка са Судом, као и логистичка, преводилачка и техничка асистенција осталим органима.

Осим у Холандији, Суд је отворио канцеларије на Маурицијусу и у Сингапуру.¹⁶

Међународни суд за право мора основан је Конвенцијом УН о праву мора (*UNCLOS*) која је прописала начине решавања спорова који током њене будуће примене настану. Међународни суд за право мора има седиште у Хамбургу и задатак да мирним путем решава све спорове у вези Конвенције о праву мора.¹⁷ Конвенција наводи случајеве у којим постоји искључива надлежност Суда, али предвиђа његову надлежност и када се неким другим билатералним или мултилатералним уговором предвиђа надлежност овог Суда. Суд даје саветодавна мишљења на захтев међународних институција.¹⁸ Осим тога, када се странке сагласе, могуће је да се формира веће 5 судија са задатком арбитражног решавања спора.¹⁹ Искључива надлежност Међународног суда постоји у споровима:

- везаним за морско дно,
- арбитражне поступке,
- хитно ослобађање пловила и посаде.

Суд има пет већа:

- Веће за спорове у вези са морским дном,
- Веће које суди у скраћеном поступку у споровима у вези рибарства,
- Веће за спорове у вези са морском околином,
- Веће за спорове у вези разграничења морског појаса,
- Веће у складу са чланом 15 став 2 Статута.

16 У Маурицијусу од септембра 2010. године, а у Сингапуру од јануара 2018. године.

17 Први поступак пред Судом покренут је 13. новембра 1997. године.

18 Суд је дао мишљења на захтев Међународне власти за морско дно и подморје 1. фебруара 2011. године и на захтев Регионалне подкомисије за рибарство 2. априла 2015. године.

19 До сада су на овај начин решени спорови Чилеа и ЕУ поводом улова и одрживог развоја сабљарки у Јужном Пацифику и спор Обале слоноваче и Гане за одређивање линије разграничења између ове две државе у Атланском океану.

Уз Конвенцију је у форми Прилога VI усвојен Статут, а потом су изабране судије.²⁰ Мандат судија је 9 година, уз могућност реизбра, с тим што се сваке 3 године бира 1/3 судија како би се осигурао континуитет у раду Суда. За судију може бити изабрано лице које испуњава субјективне услове у смислу високог угледа и признате стручности у подручју права мора, али и објективне услове који се односе на праведну географску заступљеност свих региона света и представљање главних правних система.

Суду у раду помаже Регистар, административно и стручно тело које броји 34 запослена лица различитих националности, на чијем челу је регистратор. Задатак Регистра је да пружа правну, административну, финансијску, библиотечку и информациону подршку судијама.

IV Одређивање надлежности арбитражних судова за спорове из пловидбеног права у Републици Србији

Према општем важећем правилу, ако постоји пуноважан споразум о арбитражи, суд ком се странка обрати тужбом за решавање спора дужан је, по приговору супротне стране, да се огласи ненадлежним и да одбаца тужбу у истој ствари.

У Републици Србији на снази је Закон о арбитражи, а сталне арбитраже усвојиле су Правилнике који регулишу њихов рад. Важећи закон одређује да је арбитражни суд надлежан за решавање „имовинских спорова о правима којима странке слободно располажу, изузев спорова за које је предвиђена искључива надлежност државног суда.“²¹ Дакле, сам закон не одређује области за које се арбитража може уговорати, али поставља ограничење, односно даје приоритет државним судовима у областима у којим је предвиђена њихова искључива надлежност. Међутим, прописи који регулишу питање арбитраже налазе се и у неким другим законима.²²

20 Избор 21 међународног судије извршен је 1. августа 1996. године. Суд је почео са радом у јесен 1997. године, а први случај је представљен Суду 13. новембра те године. Ради се о случају узапћења брода „Саига“ државне припадности Ст. Винсент и Гренадин од стране власти Гвинеје због кршења царинских прописа у њеном привредном појасу. До краја 2017. године Суду је предато 25 предмета. Више о томе: <https://www.itlos.org/en/cases/>, 25. 12. 2017.

21 ЗА, чл. 5.

22 Закон о решавању сукоба закона са прописима других земаља донет је 1982. године. Доношењем Закона о арбитражи престале су да важе одредбе чланова 97–100 Закона о решавању сукоба закона, који се односе на признање и извршење страних арбитражних одлука.

Правилник Спољнотрговинске арбитраже Привредне коморе Републике Српске, у члану 12 наводио је да се пред ову институцију могу износити на решавање спорови „1) у вези бродова и ваздухоплова, односно међународни спорови на које се примењује ваздухопловно и пловидбено право“.²³ Правилници сталне арбитраже Привредне коморе Србије и Београдског арбитражног центра, не садрже овакву одредбу.

Да би одговорили на питање о дозвољености арбитраже у вези пловидбе, потребно је анализирати одредбе закона који регулишу пловидбу у Србији. Са становишта пловидбе и поморског права најзначајнији су Закон о поморској пловидби и Закон о трговачком бродарству. Први одређује меродавно право за решавање спорова и начин одређивања меродавног права у случају колизије, док други, поред меродавног права, наводи и шта спада у искључиву надлежност домаћих судова.

Искључива надлежност домаћих судова предвиђена је у споровима који укључују учешће домаћих јавних или ратних пловила, било да се ради о спору поводом награде за њихово спасавање или накнаде штете због судара. Имајући у виду интерес државе оваква одредба је сасвим очекивана.

Искључива надлежност домаћих судова постоји у споровима који настану у току и поводом спровођења поступка ограничења одговорности и у споровима који настану у току и поводом судског извршног поступка који домаћи суд спроводи на бродовима.²⁴

Без обзира на постојање споразума о арбитражи, пре покретања или у току арбитражног поступка, надлежни домаћи суд може да донесе одлуку о увођењу привремених мера на захтев заинтересоване странке. Тако, одређујући услове за заустављање брода, Закон о трговачком бродарству Републике Србије наводи да се заустављање спроводи без обзира на постојање споразума о надлежности судова или изабраној арбитражи између странака уговора под којим се брод налази. Надлежност за заустављање брода даје се стварно и месно надлежном домаћем суду према месту заустављања, а примењује се домаће право. Самим тим, за заустављање брода постојање арбитражног споразума или клаузуле о примењивом праву и изабраном суду није релевантно већ постоји искључива надлежност домаћег суда и обавезна примена домаћег права.

Месна надлежност се одређује према месту налажења брода у време спровођења мере. Уколико се у време подношења предлога за заустављање не зна да ли је брод упловио у унутрашње воде Републике

23 *Правилник о Спољнотрговинској арбитражи при Привредној комори Републике Српске*, Привредна комора Републике Српске, Бањалука, 1998.

24 Закон о трговачком бродарству – ЗТБ, *Службени гласник РС*, бр. 96/15, чл. 780.

Србије, подносилац може да предложи да одлуку донесе суд на чијем се подручју води уписник бродова у које је брод уписан. За брод који није уписан у домаће уписнике, решење о заустављању може да донесе било који стварно надлежни домаћи суд.²⁵ Међутим, члан 782 Закона о трговачком бродарству предвиђа да се искључива надлежност домаћих судова односи и на спорове због којих је дошло до заустављања брода или давања одговарајућег обезбеђења, осим ако се странке нису споразумеле да за спор буде надлежан суд друге државе који прихвати надлежност, или пред арбитражу. Мада у овом случају искључива надлежност домаћих судова постоји за фактичко заустављање брода или полагање обезбеђења, сам спор због ког је привремена мера заустављања или полагања обезбеђења затражена може се решавати пред изабраним судом, односно арбитражом.

Ово не значи да нема надлежности домаћег суда за суђење о предмету спора због кога је одређено заустављање брода или давање обезбеђења ради ослобађања брода.

Надлежност домаћег суда постојаће уколико је:

- предлагач заустављања брода лице које има пребивалиште или седиште у Републици Србији;
- потраживање настало у току путовања за време кога је извршено заустављање;
- потраживање настало по основу судара или околности прописаних Међународном конвенцијом за изједначење одређених правила о судару бродова, усвојеној 1910. године;
- потраживање настало као последица пружања помоћи или спасавања;
- потраживање обезбеђено хипотеком на заустављеном броду.²⁶

Када домаћи суд није надлежан за одлучивање о предмету спора, одредиће рок у коме предлагач обезбеђења мора да покрене поступак пред надлежним страним судом или арбитражним већем.

Из наведених одредби, дакле, произлази да је могуће уговорити арбитражно решавање спора и изабрати институцију којој ће арбитража бити поверена, уколико се не ради о неком од наведених услова из члана 782 Закона о трговачком бродарству.

За суђење у споровима за накнаду штете настале због телесне повреде или смрти члана посаде брода или због нарушавања здравља коју члан посаде претрпи на раду или у вези са радом на броду, надлежан

25 ЗТБ, чл. 633.

26 ЗТБ, чл. 782.

је домаћи суд ако тужилац има пребивалиште на подручју Републике Србије. И у овом случају, као и у случајевима наведеним у члану 782 Закона о трговачком бродарству могуће је решавање спора пред изабраном домаћом или страном арбитражом уколико не постоји ближа веза између странака или једне од њих и Републике Србије.

V Обавезна примена домаћег права у Републици Србији

Већ је наведено да Закон о поморској пловидби одређује меродавно право за решавање спорова и начин одређивања меродавног права у случају колизије норми. У делу који се односи на меродавно право за спорове са међународним елементом, Закон предвиђа искључиву примену домаћег права на свако пловило које је брод по домаћем праву, као и на свако пловило које је брод према праву државе чију државну припадност има.²⁷ На радне односе чланова посаде који су укључени на бродовима који имају државну припадност Републике Србије примењује се домаће право.²⁸ Изузетно, домаће право ће се примењивати и када може да се примени страном право ако је примена страног права уговорена само ради избегавања примене права Републике Србије.²⁹

Исти Закон садржи и одредбу о примени домаћег права на домаћа пловила уписана у уписнике Републике Србије или бродове који вију заставу Србије, као и на бродове који се граде у домаћим бродоградилштима, а према критеријуму државне припадности брода.³⁰

Закон даје странкама могућност да у неким областима изабере право чију примену желе. Изабрано право примењује се за правне односе из уговора о запошљавању чланова посаде, у складу са уговором. А, ако уговор не садржи одредбу о изабраном меродавном праву, примењује се право државе припадности брода или право у вези са спорним односом и странкама.³¹

У случају смрти или телесне повреде примењује се право најближе везе које је за члана посаде најповољније.³² Док је код ограничења одго-

27 Закон о поморској пловидби – ЗПП, *Службени гласник РС*, бр.87/11, 104/13, 18/15, чл. 192: по праву државе чију државну припадност брод има оцењују се:

- 1) дужности и права заповедник а у управљању бродом и у заснивању права и обавеза за власника брода или бродара;
- 2) правне последице догађаја на броду на које се мора применити закон места где је догађај настао.

28 ЗПП, чл. 190 и 192.

29 ЗПП, чл. 193.

30 ЗТБ, чл. 760 и 762.

31 ЗТБ, чл. 763.

32 ЗТБ, чл.763, ст. 2.

ворности власника брода или другог физичког или правног лица које је према овом закону с њим изједначено одређено да се примењује закон Републике Србије ако су његове одредбе о ограничењу одговорности строжије од прописа државе чију државну припадност брод има, за уговоре о искоришћавању бродова и уговоре о другим пловидбеним односима примењује се право које су странке изабрале.³³ Изизетак постоји у случају када би применом права Републике Србије путник био стављен у мање неповољан положај.³⁴

Примена домаћег права је обавезна код одговорности возара за оштећење, мањак или губитак робе, предвиђену одредбама овог закона, ако се лука укрцавања или одредиште налази у Републици Србији. Искључива надлежност домаћег права постоји и код уговора о тегљењу, односно потискивању.³⁵

За све остале радње, примењује се право које је са спорним односом у најближој вези. Такође, уколико се судар догоди у унутрашњим водама Србије или на отвореном мору, за накнаду штете настале том приликом примењује се право Србије или ако све заинтересоване стране имају заједничко држављанство или уобичајено пребивалиште, односно седиште у Републици Србији или је један од бродова који је учествовао у судару домаћи ратни или јавни брод.³⁶ Такође, искључива примена домаћег права постоји ако су спасавања лица без истовременог спасавања имовине, ако су сва лица држављани Републике Србије, или ако је брод који је спасавао или брод који је био спасаван, а ако је било више бродова један од њих, домаћи ратни брод или домаћи јавни брод или ако имовину спасава домаће привредно друштво, друго домаће правно лице или држављанин Републике Србије.³⁷

На односе из уговора о пловидбеном осигурању примењује се домаће право ако су сва заинтересована лица у том уговору држављани Републике Србије са пребивалиштем у Републици Србији или домаћа правна лица са седиштем у Републици Србији, а ради се о осигураним предметима који су изложени покривеним ризицима искључиво на подручју Републике Србије.³⁸

Дакле, законодавац је детаљно навео све случајеве у којим се евентуални спорови решавају према домаћем праву. Странкама је остављена извесна аутономија избора меродавног права за уређење њихових

33 ЗТБ, чл. 764 и 765.

34 ЗТБ, чл. 766.

35 ЗТБ, чл. 767.

36 ЗТБ, чл. 769 и 770.

37 ЗТБ, чл. 772 и 777.

38 ЗТБ, 774.

међусобних односа. Када меродавно право није уговорено предвидео је примену оног права које је у најближој вези са пловилом или странкама.

VI Извршење домаће и стране арбитражне одлуке

Питање арбитраже и признавања страних арбитражних одлука у Републици Србији, поред домаћих правних аката, регулишу и међународни споразуми, коју су ступили на снагу након потписивања и ратификације. То су:

- Женевски протокол о арбитражним клаузулама од 24. септембра 1923. године³⁹
- Конвенција о извршењу иностраних арбитражних одлука од 26. септембра 1927. године⁴⁰
- Конвенција о признању и извршењу иностраних арбитражних одлука од 1. октобра 1981. године (Њујоршка конвенција)⁴¹
- Европска конвенција о међународној трговинској арбитражи донета 21. априла 1961. године⁴²
- Конвенција о решавању инвестиционих спорова између држава и грађана других држава, донета у Вашингтону, 18. марта 1965. године (Вашингтонска конвенција)⁴³

Странке се обавезују да ће извршити арбитражну одлуку донету у складу са правилима која су изабрале у споразумно. Ипак, уколико се то не догоди, арбитражна одлука се извршава у складу са одредбама закона који уређује извршни поступак. Домаћа арбитражна одлука има снагу домаће правноснажне судске одлуке и извршава се у складу са одредбама закона који уређује извршни поступак.

Страна арбитражна одлука има снагу домаће правноснажне судске одлуке пошто је призна надлежни суд Републике Србије. Под страном арбитражном одлуком подразумева се одлука коју је донео арбитражни суд чије је место ван Републике Србије, као и одлука коју је донео арбитражни суд у Републици Србији уколико је на арбитражни

39 *Службени гласник СФРЈ*, бр. 4/59.

40 *Службени гласник СФРЈ*, бр. 4/59.

41 *Службени листи СФРЈ*, бр. 11/81.

42 *Службени листи СФРЈ*, бр. 12/63. Европска конвенција предвидела је могућност стављања резерве којом се ограничава примена Конвенције на арбитражно решавање искључиво оних спорова у којима су стране приватноправни субјекти, али наша земља није искористила ту могућност и није ставила резерву.

43 *Службени листи СФРЈ*, бр. 7/67.

поступак примењено страно право.⁴⁴ Надлежан суд за признање стране арбитражне одлуке је окружни суд места где треба спровести извршење, а ако се страном арбитражном одлуком решавају трговински односи између странака, надлежан је трговински суд.⁴⁵

Признају се и извршавају судске одлуке донете применом конвенција које је Србија потписала и ратификовала, ако су донете од стране судова држава чланица Европске уније, а у складу са законом који уређује признавање и извршавање судских одлука.⁴⁶ Уколико се ради о судским одлукама донетим у државама које нису чланице Европске уније, признају се и извршавају у Републици Србији под условом да су те државе потврдиле Луганску конвенцију о надлежности и извршењу одлука у грађанским и трговачким предметима од 30. октобра 2007. године, односно Луганску конвенцију о надлежности и извршењу одлука у грађанским и трговачким предметима од 16. септембра 1988. године.⁴⁷

О признању стране арбитражне одлуке суд може да решава као о претходном питању у извршном поступку.

Признање и извршење стране арбитражне одлуке може се одбити, на захтев странке против које се оно тражи уколико су испуњени законом предвиђени услови, односно странка поднесе тражене доказе којим опспорава пуноважност споразума о арбитражи или правила за вођење поступка или наводи да су прекорачене границе арбитражног споразума.

Не може се тражити извршење арбитражне одлуке која још није постала обавезујућа за странке или је ту одлуку поништио или обуста-

44 ЗА, чл. 64.

45 ЗА, чл. 65: Поступак признања и извршења покреће се пред судом захтевом уз који странка прилаже:

- 1) изворну арбитражну одлуку или њен оверени препис;
- 2) споразум о арбитражи или документ о њеном прихватању у изворнику или овереном препису, и
- 3) овере и превод стране арбитражне одлуке и споразума о арбитражи на језик који је у службеној употреби пред надлежним судом.

46 Атинска конвенција о превозу путника и пртљага морем из 1974. године са Протоколом из 2002. године о изменама и допунама Атинске конвенције о превозу путника и пртљага морем; Конвенције о ограничењу одговорности за поморска потраживања из 1976. године са Протоколом из 1996. године о изменама и допунама Конвенције о ограничењу одговорности за поморска потраживања; Међународне конвенције о грађанској одговорности за штете проузроковане загађењем нафтом, усвојене 1992. године; Међународне конвенције о грађанској одговорности за штете проузроковане загађењем погонском нафтом, усвојене 2001. године; и Стразбуршке конвенције о ограничењу одговорности у унутрашњој пловидби, усвојене 2012. године.

47 ЗТБ, чл. 783.

вио од извршења суд државе у којој или на основу чијег права је одлука донета.⁴⁸

Суд пред којим се тражи признање и извршење стране арбитражне одлуке може да, ако оцени да је потребно, одложи доношење своје одлуке ако је покренут поступак за поништај или за обуставу извршења те одлуке у држави у којој је одлука донета или на основу чијег је права донета, до окончања тог поступка.⁴⁹

VII Закључак

Предности арбитраже налазе се, пре свега, у могућности странака да бирају место решења спора, правила и поступак по којим ће се њихов спор решавати, те број и стручне квалификације арбитра који поверавају решавање спора. Управо је стручност арбитра који су добри познаваоци пловидбеног права и његових карактеристика, најчешће, основни разлог за избор овог начина решавања спора. Свакако, у прилог арбитражи иду и брзина, флексибилност и економичност самог поступка, пошто се арбитража може уговорити за будуће спорове, али и у тренутку настанка спора, чак и након изношења пред надлежни државни суд.

Међутим, споразум морају закључити странке које имају потребна својства и способност за његово закључење, у писменој форми, без мана воље и за ону врсту спорова која је подобна за арбитражу. У супротном споразум ће бити ништав.

И за арбитражне судије важе правила о изузећу или замени уколико нису непристрасни или не испуњавају неки од услова који су странке уговориле, али и могућност да дају издвојена мишљења. Арбитражна одлука мора да садржи увод, изреку, трошкове и образложење, а може бити донета и на основу поравнања. Једна од значајних предности уговарања арбитраже је да се арбитражне одлуке лакше извршавају у иностранству од судских јер је Република Србија чланица Њујоршке конвенције о признању у извршењу страних арбитражних одлука, која обезбеђује признање и извршење арбитражних одлука донетих у Србији у 156 земаља потписница Конвенције. Осим тога, на овај начин избегава се спорост домаћих судова услед преоптерећености.

Несумњив је значај Закона о арбитражи јер су се до његовог доношења одредбе о арбитражи налазиле у Закону о парничном поступку и Закону о решавању сукоба закона. При његовом стварању, „коришћена

48 ЗТБ, чл. 66.

49 ЗТБ, чл. 67.

(су) и решења из упоредног права, али и решења нашег домаћег права која су у складу са савременим тенденцијама у законском регулисању арбитраже. Угледањем на Модел-закон УНЦИТРАЛ-а, који је намењен међународној трговинској арбитражи, Србија је преузела његова решења за сваку врсту арбитраже без обзира на њен карактер.⁵⁰

Међутим, поред Закона о арбитражи, за арбитражно решавање спорова који настају поводом бродова и пловидбе значајна су још два закона у којим је могућност арбитражног решавања ограничена. Наиме, овим законима одређени су случајеви у којима се дејство арбитражног споразума ограничава у погледу надлежности арбитражног суда или примене изабраног права. Прегледом ових случајева јасна је интенција законодавца за заштити јавни или национални интерес, али и обезбеди да се у свим случајевима који укључују домаћа правна или физичка лица примењује домаће право.

Поморска арбитража врста је привредне арбитраже. Међутим, у Србији ова врста арбитраже је неразвијена, што, често, доводи до избора страних арбитражних тела за решавање спорова домаћих лица.

Развоју пловидбене арбитраже у свету у великој мери доприносе стручна удружења везана на бродове и пловидбу. Оно што је основна карактеристика невладиних организација везаних за пловидбу и поморство у Србији је њихова малобројност и недовољна заступљеност у решавању проблема која се тичу пловидбе и бродара. Мада су струковна удружења основни носиоци развоја и унапређења положаја представника одређене делатности, у Републици Србији где постоје два струковна удружења и то: Удружење лађара и Удружење капетана унутрашње пловидбе, те Синдикат лука и пристаништа Србије, нема стручних арбитражних тела пред која би се износили на решавање спорови и чији би чланови као познаваоци материје били најпогоднији за арбитраже.

Након разматрања свега наведеног, основна препорука је да се изврше измене и допуне постојећих закона којим би се умањио број случајева у којим постоји искључива надлежност државних судова у Републици Србији, односно оставила већа аутономија странкама да се поједина питања решавају пред изабраним арбитражним већима.

Такође, требало би у већој мери укључити преставнике струковних удружења на листе арбитрара чиме би се добила специјализована већа за решавање спорова домаћих, али и страних лица у вези пловидбе. Вишедеценијска искуства арбитраже која је постојала при Привредној комори Србије на овај начин би могла бити добра основа за даљи развој поморске арбитраже као њеног посебног сегмента.

50 М. Пејак, 209.

Iris BJELICA VLAJIĆ, PhD
Assistant Professor at the Faculty of Maritime Academic Studies
Belgrade

NECESSARY CONDITIONS FOR ARBITRATION IN MARITIME LAW OF THE REPUBLIC OF SERBIA?

Summary

Arbitration is a chosen mean of dispute settlements and it is increasing in a commercial disputes, since its judges are better adapted to the needs of the participants in the dispute, having in mind the applicable law and arbitrators competences. That is why there are a significant number of permanent arbitration institutions in the world that specialize in specific fields of activity. Among them are arbitration institutions specializing in maritime and navigation. The most significant of them are presented in this paper.

The existence and application of arbitrary dispute settlement in the Republic of Serbia has been used since the nineteenth century. Ship-related disputes, however, have a special regime today. The aim of this paper is to answer the question of the existence and use of arbitration for ship-related disputes and ships utilization agreements, as well as to offer some new solutions. In doing so, special attention is paid to the relation between arbitration and state courts and the established mandatory jurisdiction of domestic courts.

Key words: *arbitration, voyage, ship, exclusive jurisdiction, application of domestic laws.*